

Osman Lavić, *KATALOG ARAPSKIH, TURSKIH, PERZIJSKIH I
BOSANSKIH RUKOPISA, SVEZAK PETNAESTI,*
Al-Furqan, Fondacija za islamsko naslijeđe - Rijaset Islamske zajednice u
BiH, London-Sarajevo, 1427/2006., XXI+288+prilozi

Kontinuitet obrade rukopisa i priređivanja kataloga Gazi Husrev-begova biblioteka nastavlja veoma uspješno. To potvrđuje izdavanje petnaestog sveska kataloga rukopisa koji se čuvaju u toj biblioteci u obradi Osmana Lavića. Premda svojim naslovom ne nagovještava bitniju razliku od prethodnih, sadržinom odudara od svih ranijih kataloga Gazi Husrev-begove biblioteka. On, naime, predstavlja katalog prijepisa Mushafa (Kur'ana) kao i njegove prijevode na turski i perzijski jezik što je u tom segmentu kod nas značajna novina. Premda je neupitno, i ovim sveskom Gazi Husrev-begova biblioteka ne samo da opravdava epitet riznice naše kulturne baštine nego potvrđuje svoje visoko mjesto u znatno širim kontekstima i okvirima.

Budući da je obrazac i metodološki pristup identičan prethodnim katalogima ovdje želimo ukazati samo na glavni dio sadržaja ovog sveska u kojemu su zastupljeni: Mushafi 3-211, Prijevodi Kurana 211-221, Dijelovi Kurana (džuzovi) 225-247, Enami (zbirke sura i dova) 247-269.

Ovaj svezak sadrži opis 447 prijepisa mushafa, 52 džuzua, 8 prijevoda Kurana i 45 enama, dakle ukupno 552 rukopisa. Autor kataloga nije odstupao od ranije prakse da se prijepisi predstavljaju hronološki, redoslijedom njihovog nastanka, što je potpuno opravdano i logično. Na isti način su strukturirani i prijevodi.

U ranijoj praksi primjerci Kurana ili prijevodi kataloški su obrađivani tek djelimično, tako da čitateljstvo nije moglo imati značajniju predstavu o pojedinim primjercima prijepisa Mushafa nastalim u Bosni i Hercegovini ili nekim drugim područjima. Ovaj katalog prvi je tematski u cijelosti posvećen toj vrsti rukopisa koji se čuvaju u Gazi Husrev-begovoj biblioteci. Na taj način ne samo da iz anonimnosti izlazi veliki broj prijepisa i prepisivača nego su ti primjerci bliži znanstvenicima čiju pažnju će bez sumnje privući. On odslikava različita kulturna strujanja na tlu Bosne i Hercegovine kao i moguće pravce pojedinih znanstvenih te utjecaja na polju umjetnosti. Osim toga, oni potvrđuju visok stepen razvitka kaligrafije i iluminacija rukopisa kao specifične vrste umjetnosti koja se na našim prostorima razvijala od sredine XV stoljeća. Ovaj katalog potvrđuje da se Bosna veoma brzo uključila i

u potpunosti uklopila u nove kulturne tokove koji su je zahvatili od sredine XV stoljeća.

Katalog ukazuje na brojne povijesne i druge zanimljivosti od kojih ćemo neke ukratko naznačiti. Tri prijepisa Mushafa potječu iz XV a četiri iz XVI stoljeća. Vjerovatno je da su prvi prijepisi nastajali van Bosne i da su pisani rukom stranaca, no već u XVI stoljeću odnos je u potpunosti drugačiji te se ljudi našeg podneblja pojavljuju kao akteri takvih poduhvata. Premda nerijetko prepisivači ne ostave ni mjesto nastanka prijepisa, još rjeđe svoje ime, potvrdu da su naši ljudi veoma rano ušli u te tokove daje činjenica da je jedan prijepis mushafa nastao krajem XVI stoljeća djelo Muhameda, sina Husejnova, iz Blagaja ili pak prijepis što ga je početkom XVI stoljeća načinio hadži Redžep-dede, koji se potpisao samo kao Bosnevi.

Nikakvo iznenađenje ne predstavlja činjenica da se među prepisivačima nalaze ljudi različitih zanimanja i da ih je najlogičnije tražiti u redovima imama, softi ili pak ljudi kojima je kaligrafija postala profesionalno zanimanje. No kada se među prepisivačima nađe žena onda to, bez sumnje, predstavlja zanimljivost. Jedan takav prijepis nastao je sredinom XVIII stoljeća. To pak ne znači da je on i jedini koji je djelo žene. Do kog stepena je kaligrafija bila razvijena govori podatak da su pojedinci znali prepisati i do 285 mushafa u svome životu. Naš kaligraf Ibrahim Šehović na prijelazu iz XVIII u XIX stoljeće prepisao je 66 mushafa.

Premda je broj prijevoda znatno manji, katalogom je obuhvaćeno njih 8, i to 7 na turski jezik a jedan na perzijski. Nedostatak imena prevodioca pa i prepisivača ostavlja dilemu o mjestu nastanaka prijevoda i prijepisa. No činjenica da najstariji prijevod, odnosno prijepis prijevoda na turski jezik datira iz 1574. godine, govori da je taj prijevod nastao ranije. To ukazuje da je mogao veoma rano dospjeti na područje Bosne. Perzijski prijevod potječe početka XVIII stoljeća.

Naprijed istaknute činjenice još jednom pokazuju opravdanost opredjeljenja katalogizacije rukopisa kao načina da se javnosti ukaže na bogatstvo koje se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci. Pored toga što mnoštvom podataka može poslužiti kao značajan izvor za sagledavanje nekih pitanja naše prošlosti i kulture, on je dobar smjerokaz i za mnoga druga pitanja koja se nameću šetnjom kroz njegov vrlo zanimljiv sadržaj.

Aladin Husić

Muhamed Hodžić, *ZEMALJSKA VAKUFСКА KOMISIJA
ZA BOSNU I HERCEGOVINU (1883.-1894.)*,
ANALITIČKI INVENTAR, Sarajevo, 2006., 336 str.

Prošle, 2006. godine izašla je u izdanju Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu knjiga Muhameda Hodžića *Zemaljska komisija za Bosnu i Hercegovinu (1883.-1894.)* Knjiga analitičkog inventara *Zemaljske vakufske komisije* predstavlja pionirski rad na prezentaciji arhivske građe u okviru IVZ te stoga zaslužuje posebnu pohvalu. Autor je organizirao obradu materijala *Zemaljske vakufske komisije* kao jedne historijske kancelarije značajne za funkcioniranje vjerskog života i organizaciju vjerskih službenika u periodu 1883-1889. godine. Naime, evidentno je da se do sada u okviru IVZ nije pridavao značaj arhivskoj građi, niti u smislu njenog adekvatnog čuvanja i organiziranja niti u smislu njenog prezentiranja naučnoistraživačkoj javnosti. Bez sumnje, neosporan je značaj rukopisa i rukopisnog fonda u čiju su obradu i zaštitu tokom posljednje decenije uložena značajna sredstva za održavanje i dalji razvoj duhovnog i kulturnog projekta i usmjerenja. Međutim potpuno je zanemarena važnost arhivske građe koja ima značaj u praćenju i sagledavanju historijske realnosti, što je također bitno za konkretnu društvenu stvarnost, budući da je sagledavanje historijske prošlosti put za građenje budućnosti i očuvanje kontinuiteta, čak i onda kada se istražuju one marginalne faze razvoja koje su bile, ili još jesu, u diskontinuitetu sa glavnim tokovima historijskog puta. Arhivska građa Rijasetu IVZ koja je od 1997. godine u sastavu Biblioteke, čuva bitne informacije o funkcioniranju vjerskih institucija neposredno nakon višestoljetnog trajanja osmanskog imperija, odnosno u austrougarskom periodu. Također čuva građu koja se odnosi na decenije u kojim je IVZ, iako je funkcionirala u okvirima uređenja marginalnog karaktera, ipak održavala svoje institucionalno postojanje. Navedena arhivska građa pruža podatke o historijskom putu na kojem je ponovo uspostavljen kontinuitet njenog sadašnjeg izvornog djelovanja.

Spomenutom knjigom se prezentira pregled samo jednog malog dijela ukupne arhivske građe nastale u radu organa Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini u periodu od 1882-1970. godine. U navedenoj knjizi autor je obradio opće spise koji se odnose na djelatnost *Zemaljske vakufske komisije za Bosnu i Hercegovinu*, odnosno na sadržaj djelovodnih protokola

i finansijsko i materijalno poslovanje *Zemaljske vakufske komisije* u periodu 1883-1889. godine. Građa pruža relevantne podatke za istraživanje funkcioniranja i postupnog organiziranja određenih administrativno-upravnih ustanova u prelaznim periodima smjene državnih sistema, uz mogućnost uočavanja organizacionih elemenata minulih sistema koji su preuzimani od strane novouspostavljenih oblika vlasti. U tom smislu bi bilo interesantno, npr., napraviti komparaciju između pozicije Islamske zajednice i načina funkcioniranja njenih institucija u osmanskome periodu sa njenom pozicijom u austrougarskom periodu.

Građa iz navedenog perioda smještena je u 59 kutija kojima pripada 31 protokolarna knjiga. Veliku pomoć pri organiziranju, inventarisanju građe i izradi spomenutih inventara autoru su, svakako, pružile protokolarne knjige koje su uredno vođene i u kojim su se registrirale cirkulacije spisa koji ulaze ili izlaze iz kancelarije ili služe za internu upotrebu kancelarije u kojoj nastaju. Autor u predgovoru kratko obrazlaže historijsku aktuelnost građe koju predstavlja, navodi osnovne podatke o *Zemaljskoj vakufskoj komisiji*, donosi vodič kroz arhivsku građu fonda i kratko uputstvo o korištenju inventara. U knjizi je svaka od kutija koje se odnose na rad *Zemaljske vakufske komisije* detaljno obrađena sa preciznim navođenjem svakog pojedinačnog osnovnog službenog općeg spisa i odrednicom njegovog predmeta i godine nastajanja. Budući da jedan glavni spis sadrži nekad više raznih dokumenata koji se vode po nekom predmetu, odnosno koji taj predmet obrazlažu u vidu raznih priloga i sporednih spisa kojim se potvrđuju i pojašnjavaju glavni akti dotičnog predmeta, to je bilo potrebno i da se navede u kratkoj napomeni uz obradu svakog spisa koliko svaki predmet sadrži dokumenata i na kojim su jezicima sastavljeni. Upućivanje na jezik i broj dokumenata u jednom predmetu može motivirajuće djelovati na istraživača i potaknuti ideje o drugačijim mogućim pravcima istraživanja. Knjiga ima indeks imena, indeks mjesta, indeks vakufa te tumač riječi kao naučnoobavještajna sredstva koja istraživačima uvijek predstavljaju neprocjenjivu pomoć. Autor jeste u predgovoru naveo da je najveći broj spisa na bosanskom jeziku, ali da ima spisa i na osmansko-turskom i njemačkom jeziku. U radu je trebalo još pojedinačno po kutijama i spisima navoditi napomene za one dokumente koji su napisani na osmanskom ili njemačkom, makar to bilo i bez kompetentnog upućivanja na predmet, odnosno bez njihovog prijevoda ili kratkog registra kao informativnog sredstva, čime bi se istraživačima koji proučavaju vođenje administracije

u pojedinim historijskim razdobljima ili proučavaju institucije određenog sistema pružila mogućnost da dođu do podataka o dokumentima i na osmanskom i na njemačkom jeziku. To je moglo biti učinjeno na način da se prilikom navođenja odrednice na bosanskom samo doda da je uz navedeni spis, čija je odrednica već poznata, priložen i dokument na osmanskom ili njemačkom jeziku.

Građa Arhiva IVZ sadrži brojne fondove kao što su fondovi *Ulema-medžlisa*, *Zemaljskog vakufskog povjerenstva*, *Zemaljskog vakufskog ravnateljstva*, *Vakufsko-mearifskog saborskog odbora*, *Vakufske direkcije*, *Sreskog i Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva* te arhivsku građu svih muftijstava u Bosni i Hercegovini, *Mešihata IVZ* te džematskih odbora. Treba istaći da je značajna karakteristika građe koja se odnosi na austrougarski period to što ona u pojedinim spisima ima priložene, kao potvrdu određenog predmeta, dokumente iz osmanskog perioda, od kojih se neki, poput berata zavije Hamze Orlovića, odnose čak na početak šesnaestog stoljeća. S druge strane u brojnim spisima evidentno je vođenje duple administracije i na osmanskom i na bosanskom.

Kao što je već rečeno, analitički inventar koji je, po svom izboru, izradio Muhamed Hodžić donosi podatke samo o jednoj kancelariji, a to je *Zemaljska vakufska komisija*. Stoga bi bilo značajno da se obrade i ostale navedene kancelarije upravne vjerske administracije, posebno one centralnog tipa. Analitički inventari navedenih institucija pružili bi istraživačima uvid u funkcioniranje institucija Islamske zajednice i rasvijetlili odnos države i navedenih institucija. S obzirom na činjenicu da navedena građa sadrži dokumente koji se odnose na period osmanske vladavine, period austrougarske okupacije, Kraljevine Jugoslavije, period njemačke okupacije i Nezavisne države Hrvatske te period Socijalističke federativne republike Jugoslavije, to se pojavljuje kao veoma značajna s aspekta istraživanja i sagledavanja kontinuiteta razvoja IVZ i njene pozicije u raznim državnim sistemima, kako u onim imperijalnim sa visokim civilizacijskim određenjima i institucionalnom organizacijom svih segmenata sistema pripremljenih na dugo historijsko trajanje, tako i u onim lokalnog i marginalnog tipa koji, po pravilu, imaju samo epizodni karakter. Komparativno istraživanje navedene građe koja se nudi vrijednim istraživačima sigurno bi dovelo do formiranja cjelokupne slike o poziciji i ulozi jedne značajno zastupljene vjerske zajednice kao što je islamska u raznolikim državnim sistemima. Prezentiranje

građe navedenog arhiva neće doprinijeti samo rasvjetljavanju nekog od gore navedenih pitanja niti se ta građa može isključivo odrediti kao vjerska, odnosno kao građa vezana za vjerske institucije. Ova građa ima i općehistorijski i općekulturni karakter te u tom smislu može raznim istraživačima poslužiti u njihovim raznovrsnim i višestrukim percepcijama historijske i kulturne prošlosti. Uz to, praćenje i razumijevanje navedene građe može da ima značaj i pri pomoći u razumijevanju konkretnog historijskog trenutka ili funkcioniranja konkretnih aktuelnih institucija. Stoga je od posebne važnosti organiziranje rada na daljoj sistematskoj obradi pojedinih kancelarija navedenog arhivskog fonda, u čemu treba da radnicima na obradi ovih fondova bude pružena podrška nadležnih institucija.

Azra Gadžo Kasumović